

LIVIU REBREANU

Ion

Prefață, fișă biobibliografică
și referințe critice
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

<i>Prefață</i> (Lucian Pricop)	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	24
<i>Referințe critice</i>	26
<i>Notă asupra ediției</i>	61

ION

Volumul I

GLASUL PĂMÂNTULUI

Capitolul I – Începutul	69
Capitolul II – Zvârcolirea	101
Capitolul III – Iubirea	133
Capitolul IV – Noaptea	170
Capitolul V – Rușinea	220
Capitolul VI – Nunta	257

Volumul II

GLASUL IUBIRII

Capitolul VII – Vasile	311
Capitolul VIII – Copilul	342
Capitolul IX – Sărutarea	377
Capitolul X – Ștreangul	412
Capitolul XI – Blestemul	432
Capitolul XII – George	471
Capitolul XIII – Sfârșitul	502

PREFAȚĂ

Garabet Ibrăileanu propunea, în studiul *Creație și analiză* (1926), o distincție: Rebreanu, „psiholog e puțin; dar e sociolog“. De asemenea, criticul și teoreticianul stabilește că în „cele două romane veritabile ale d-sale“ (*Ion* și *Pădurea spânzuraților*) „se zugrăvesc societatea ardeleană, curentele sociale și de idei de acolo, conflictele de clasă și cele morale etc. Deci trebuia să aibă un deficit de artă“. În 1934, în *Istoria literaturii românești contemporane*, N. Iorga aprecia: „în romanul cu optzeci de personaje, cu violuri și omoruri, cu toate manifestările brutei“ (se vorbește despre *Ion*), „e același realism de sălbatecă autenticitate «expus» într-un rece stil de jandarm care constată infamiile petrecute în raionul său...“

Fără îndoială că nu putem accepta într-o nouă lectură tezele susținute de cei doi exegeți ai primelor romane ale lui Liviu Rebreanu, teze preluate de la începutul secolului XX și conservate cu religiozitate de școala românească.

În prima pagină a romanului *Ion*, elemente ale naturii apar într-o proiecție emoțională, imaginile reflectându-se apoi într-o comunicare alegorică: „Din șoseaua ce vine de la Cârlibaba, întovărășind Someșul când în dreapta, când în stânga... se desprinde un drum alb mai sus de Armadia, trece râul peste podul bătrân de lemn, acoperit cu șindrilă mucegăită...“. Elemente ale decorului sunt asimilate umanului, dobândesc însușiri proprii vieții (podul este însoțit de epitetul: „bătrân“, însușire a materiei organice). În continuare, de asemenea, se observă că drumul nu trece prin satul Jidovița, ci „spintecă

satul Jidovița și aleargă spre Bistrița“...pentru ca apoi, după ce „cotește brusc pe sub Râpele Dracului...” „...să dea buzna în Pripasul pitit într-o scrântitură de coline“. Alegoria este evidentă: drumul spintecă satul, aleargă, dă buzna... Totul este văzut prin prisma stărilor de spirit ale naratorului; nu entuziasm sau vibrație lirică necenzurată, ci comunicare de o mare tensiune subterană. Observațiile lui Tudor Arghezi făcute în *Cugetul românesc* (nr. 1 din 1922) despre romanul *Ion*, formulate cu o mare virulență pamfletară, sunt contrazise de natura scriiturii lui Rebreanu: „A scrie ca dl Rebreanu nu este câtuși de puțin a scrie, este a lipi pe geamuri cu pap ilustrații... Ochi mort, minte somnolentă... îngerul bleg care le poartă nu are tresărire, o enervare; el trece cu mâțele târâș prin praf și doarme.“

De fapt, în marile dimensiuni ale prozei sale obiective, Rebreanu evocă într-o manieră străină sămănătorismului atmosfera satului ardelean cu arhaismul său ce transcende secolele: „La marginea satului te întâmpină din stânga o cruce strâmbă pe care e răstignit un Hristos cu fața spălăcită de ploii și cu o cununiță de foi veștede agățată de picioare. Suflă o adiere ușoară și Hristos își tremură jalnic trupul de tinicheia ruginită pe lemnul mâncat de cari și înnegrit de vremuri.“ Modestia, sărăcia materială a satului e sugerată discret prin mijloace artistice de mare sobrietate, prin forța evocatoare a câtorva epitete: „La marginea satului... o cruce strâmbă pe care e răstignit un Hristos cu fața spălăcită de ploii...“ Imaginea satului se definește însă în continuare prin alte câteva elemente esențiale: liniștea, grădinile, susurul frunzelor, ceața... „Satul parcă e mort. Zăpușeala ce plutește în văzduh țese o tăcere năbușitoare. Doar în răstimpuri fâșie alene frunzele adormite prin copaci. Un fuior de fum albăstrui se opintește să se înalțe dintre crengile pomilor, se bălăbănește ca o matahală amețită și se prăvale peste grădinile prăfuite, învăluindu-le într-o ceață cenușie.“ Un val puternic de animism străbate din adâncuri atavice în ființa naratorului. Elementele decorului îi ființează într-o armonie universală, răspund unor emoții, prefigurează trăiri, drame: fumul e ca o manta care „se opintește, se bălăbănește, se prăvale amețit“, acoperișul casei lui Alexandru Pop-Glanetașu, acoperiș de paie, „parcă e un cap de balaur“, până și soarele însuși „peste Măgura

Cocorilor atârnă... îngălbenit de necaz că mai are o postață bună până la asfințit“.

Puterea de fascinație a stilului lui Rebreanu rezidă în finețea și ineditul construcției, în plasticitatea imaginii în stare să comunice concret un timp și spațiu atât de abstracte.

Arhitectonica romanului *Ion* propune interferența a două planuri, a celor două medii de viață cu specificul lor, cu trăsături distincte; în satul Pripas, pe lângă marea masă a țăranilor muncitori, cealaltă categorie socială, intelectualitatea, este infimă numeric, dar are o poziție bine definită față de țăranime. Așa, de pildă, doamna Maria Herdelea, cu toate că era fată de țărani, invitată de preotul Belciug să asiste la hora din sat, primește propunerea având conștiința desăvârșitei diferențieri între ea și „popor“: „Da, putem privi puțin și noi... Mie chiar îmi plac petrecerile poporului.“ Iar pe Ion îl apostrofează distant: „– Gros obraz ai, becisnicule, dacă după ticăloșiile pe care le-ai făcut învățătorului, mai îndrăznești să ne treci pragul!“ Stratificările sociale sunt reflectate realist, ținându-se seama de realitățile economice și sociale; în masa de țărani săraci din satul Pripas se află însă și bogații satului: Toma Bulbuc, Vasile Baci, primarul Florea Tancu, Ștefan Hotnog și alții. De multe ori căsătoriile se fac din interese materiale. Astfel, Vasile Baci, sărac fiind inițial, pentru a se îmbogăți, se însoară cu o fată care are mult pământ. Alexandru Pop-Glanetașu, sărac, se însoară cu Zenobia, bogată. Florica, cea mai săracă fată din sat, se căsătorește cu George, fiul celui mai bogat om din sat. Ion, unul dintre cei mai săraci băieți din Pripas, își consumă energiile, întreaga viață în drama rezultată din sfâșierile și lupta permanentă pe care o dă cu sine însuși, bătut în egală măsură de glasul pământului și glasul iubirii. Robit de glasul pământului, resemnat în fața vieții, își înăbușă în suflet glasul iubirii. Când Florica îi reproșează că se face de râsul lumii umblând după Ana lui Vasile Baci, Ion, cu sufletul zdrobit de durere, îi răspunde „cald, mângâind-o din ochi“, cu gestul sacramental, de parcă și-ar frânge cu îndârjire inima:

„– Nu vezi tu cum e lumea azi, Florico?... Vai de sufletul meu... Crede-mă! În inima mea tot tu ai rămas crăiasă...“ Drama, care

zguduie din temelii viața satului Pripas, e declanșată de spectrul permanent al sărăciei materiale ca o teroare apocaliptică, adevărată obsesie a tânărului erou al romanului. Asemenea altui personaj al aceluiasi roman, și lui Ion „părinții nu i-au dat decât sufletul dintr-însul“. Brutalizat de condițiile vitrege în care trăiește, Ion, purtând în adâncul sufletului o dragoste strivită, devine nesimțitor la tot ce se petrece în jurul său. În zadar îl condamnă opinia întregului sat pentru bătăile ce le suferea Ana din cauza lui. În zadar toți cei mai apropiați, părinții, familia Herdelea încearcă să-l înduplece să se învoiască cu Vasile Baci cu privire la zestre. Când Ghighi și Laura, „cu glas tremurat de milă“, îi amintesc de bătăile crunte îndurate de Ana, Ion răspunde „cu un rânjet răutăcios“:

„– Lasă că bine-i face! Lasă s-o bată zdravăn că i se cade!“

Cuvintele lui Ion capătă un sunet cu atât mai inuman cu cât, în ansamblul structurii operei, ele sunt raportate la dragostea deznădăjduită ce i-o purta Ana, la țițele ei sfâșietoare, strivită sub picioarele lui Vasile Baci.

„– Iartă-mă, tată!... Nu mă omorî, tată!...“

Una din trăsăturile cardinale, în realizarea artistică a operei, este intuiția exactă a stărilor sufletești trăite de personaje, mai ales în clipele de mare tensiune. Așa de pildă, în scena bătăilor îndurate de Ana, scriitorul surprinde exact efectul paradoxal, cu totul neașteptat, dar cu totul real, pe care-l au pentru Vasile Baci țițele Anei. „Vaielele ei, cu cât mai sfâșietoare, cu atât pe Baci îl întărâtau mai tare și-l făceau să răcnească mai avan, parcă astfel ar fi vrut să-i înăbușe glasul. Deoarece însă strigătele fetei nu slăbeau, ci se îngroșau ca și când ar izvorî acum din pânțele, ochii lui umflați de mânie zăriră din nou burta batjocoritoare și îndată începu să o lovească cu piciorul, icnind mai mulțumit, parcă prin fiecare lovitură și-ar fi răcorit sufletul.“ Asemenea chinuri însă, îndurate de Ana, pe Ion îl lăsau rece, în timp ce toată lumea satului Pripas trăia o adâncă îngrijorare, o adâncă milă pentru Ana și reacții de revoltă și ură împotriva „prașcăului“ Glanetașului. Așa, de exemplu „în casa Herdelea... purtarea lui Ion era privită ca o murdărie fără pereche. Bătăile ce le suferea Ana din pricina lui stârneau zilnic valuri de

lacrimi și explozii de milă pentru victima prașcăului Glanetașului...“ Inaccessibil și surd la sfaturile celor din jurul său, Ion devine tot mai irascibil. Ajunge până acolo încât în una din zile, „într-o duminică, tocmai în vremea liturghiei“, să bată „crunt pe tatăl său, pentru că îl sfătuisese, foarte pe departe, să caute să se înțeleagă cu Vasile Baci...“ Rostogolit tot mai jos pe treptele decăderii sufletești, tot mai posedat de setea de a-și păstra pământul smuls cu ferocitate de la Vasile Baci, Ion, după ce vine din temniță, după moartea Anei, găsindu-și acasă copilul bolnav, îngrozit de eventualitatea pierderii pământului prin posibilitatea morții copilului, se repede înnebunit la maică-sa „îi puse mâna în păr și începu să-i care la pumni cu sete răcnind...“ încât Glanetașu însuși sărind în ajutorul bieteii femeii care țipa, primi și el în învălmășeală „câteva ghionturi“. Îndârjirea, agresivitatea, violența lui Ion sunt reliefate în puternic contrast cu depresivitatea sufletească a Anei, zdrobită în bătaii, cu mintea „stoarsă ca un burete uscat“.

Trimisă de Vasile Baci acasă la Glanetașu să se învoiască cu Ion, „...Ana porni spre Glanetașu, cu sufletul greu, cu trupul zdrobit.

Mintea-i era stoarsă ca un burete uscat. Nicio nădejde, dar nicio încredere. Mergea cum o purtau pașii, ca un câine izgonit.“ Ana se comportă ca o victimă fascinată de fiara căreia i-a căzut pradă.

Scriitorul insistă asupra unui complex de automatisme specifice unei asemenea stări sufletești. Rămasă fără nicio urmă de demnitate, ea coboară tot mai mult pe treptele umilinței. Naufragiată într-o damnațiune a suferinței, firava ei ființă nu are alt reazem moral decât pe cel care declanșase o asemenea tragedie și continua să o alimenteze rece, calculat până la ferocitate. Cu cât Ana se umilește mai mult, cu atât Ion este mai neîndurător, mai hotărât să intre în posesia pământurilor lui Vasile Baci. Tabloul sosirii Anei în casa Glanetașului, pentru a cere îndurarea lui Ion, este construit cu minuția raporturilor judiciare și psihiatrice.

Tensiunea dramatică a unui asemenea moment, atmosfera interiorului casei țărănești, prânzul sărac, totul este surprins magistral, cu sobrietate și totodată cu o densă substanță a realului. În fața lui Ion, Ana se înspăimântă mai mult simțind, înfricoșată, că se află în

fața unui om cu suflet de piatră. „Se pomeni în casa Glanetașului, fără să-și dea seama dacă a întâlnit pe cineva în cale, dacă afară e vreme bună ori vreme rea. Și în casă văzu pe Ion stând la masă, cu un briceag în mână și creștând o ceapă mare roșie, iar pe masă văzu o pâine de mălai abia începută, o bucată zdravănă de slănină groasă și niște sare pisată într-un nod de pânzătură.... Fata se așează nepoftită pe laviță, căci genunchii îi tremurau ca piftia, și rămase cu ochii umezi ațintiți asupra lui Ion care, liniștit ca și când n-ar fi zărit-o, tăia cu briceagul o mușcătură de slănină, o potrivea pe o felie bună de mălai, o vâra în gură, tăvălea prin sare ceapa crestată și apoi înfuleca dintr-însa cu multă poftă.“ În fața unui asemenea spectacol, în urechi cu scrâșnetul dinților lui Ion „mușcând vârtos din ceapă“, Ana privea lung, „tăcea fără să știe ce așteaptă și se minuna de nepăsarea lui neînțeleasă, atunci când în sufletul ei clocotesc durerile numai și numai pentru că l-a iubit pe el mai adânc decât orice pe lume“, în tăcerea apăsătoare, „frământată doar de molfăitul flăcăului“, când Zenobia sfărâmă liniștea întrebând cu glas „ascuțit și mirat“:

„– Ai mai venit pe la noi, Anuță?! Ana pare atunci a se trezi dintr-o aiurare, surprinsă de întrebare, neștiind ce să răspundă, rămâne și mai mirată când își aude vocea plânsă și fricoasă:

– Am venit, lele Zenobie... am venit pentru Ionică...”

Momentul psihologic, în marea lui tensiune, este comunicat deplin în aceste puține cuvinte, dar în fiecare cuvânt vibrează intens sfiala, tensiunea sufletească, deznădejdea și poate o îndepărtată și palidă rază de speranță. Însă răspunsul paradoxal nu schimbă expectațiile: în odaie „se înțeleni tăcerea“, în timp ce Ion nestingherit continuă să muște „vârtos“ din ceapă, sub privirile înspăimântate ale Anei. Când în cele din urmă „flăcăul se roși înghițind în plin“ și întreabă încet fără să se întoarcă la ea:

„– Da’ ce-i porunca, Ană? Ce vrei cu mine?“ Atunci Ana, paralizată de răceala întrebării, abia poate îngăima câteva cuvinte, după care izbucnește în lacrimi, cu privirile plecate „pe pânțele umflate care, de sughițurile plânsului stăpânit, se zvârcolea ca o imputare“.

În vreme ce însă Ana își trăia cu deznădejde prăbușirea sufletească, Ion înfuleca, odată cu ceapa, victoria în tentativa sa de a intra

în stăpânirea moșiei lui Vasile Baciș și-aruncându-și de astă dată ochii spre Ana, „îi cântări burta cu o privire triumfătoare“. Și aceasta nu-i încă limita cea mai de jos atinsă de Ion în ferocitatea egoismului cu care își urmărește împlinirea scopului urmărit. Cu socrul său, cu Vasile Baciș se bate „uitând orice omenie...“ „își cară „la pumni peste cap, cu sete, grohăind ca niște mistreți prinși în capcană“. După ce Herdelea și Titu abia reușesc să-i despartă, Ion mai adaugă: „– Să-ți mănânci friptă odrasla, tâlhar bătrân ce ești!“

Când Ana, alungată de tată-său, vrea să vină acasă la Ion, acesta, „scoțând cuțitul din șerpar“, îi strigă: „– Fugi, fleandură, fugi de aici că uite acu’ te trimit pe lumea cealaltă!... și să nu te mai prind prin ograda mea că te spintec!... Hoată!...“ Exemplele s-ar putea înmulți pentru a se arăta tot mai mult că Ion, ca expresie a instinctului de proprietate a pământului, nu pune în scopul atingerii unui asemenea scop, „o inteligență suplă“, așa cum afirma Eugen Lovinescu în studiul „L. Rebreanu“ din *Critice*, VII, ed. def. 1929. Ion rămâne însă, tot după aprecierea lui Eugen Lovinescu, „o voință imensă“, o energie inepuizabilă. Cât privește „umanizarea“ personajului, așa cum se amintește în același studiu, procesul umanizării nu se produce nici după ce Ion intră în stăpânirea pământului râvnit cu atâta patimă. Dimpotrivă, așa cum răpise întreaga moșie a lui Vasile Baciș, tot așa vrea, după moartea Anei, să i-o răpească lui George pe Florica. „.... Ion, brusc ca o fiară, o cuprinse de subțiori și-i mușcă buzele. Apoi Florica se lăsă pe spate, moale, gemând...

– Tot a mea trebuie să fii tu! zise bărbatul pe urmă când Florica își lega năframa, gata de plecare. Să știi bine că fac moarte de om și tot a mea ai să fii!“ și într-adevăr, moarte de om s-a făcut, dar, de data aceasta, Ion era cel care cădea sub vâjâitul năprasnic al loviturilor de sapă date prin întunericul nopții de George. Muribund, târându-se cu puteri supraomenești „sub nucul bătrân de lângă gardul dinspre uliță“, Ion gândea ultimele sale cuvinte: „Mor ca un câine!“ În zorii cu cer albastru, „proaspăt spălat“, când ploaia încetase, după aproape o noapte de chin, în horcăituri grele, odată cu cea din urmă bătaie a inimii care bătuse atât de pătimăș pentru pământ și pentru Florica, se stingea acum în pieptul tânărului și îndârjitului țaran și

setea de pământ și setea de iubire. Prin jertfa eroului său, Liviu Rebreanu demonstra un adevăr general, în egală măsură de natură etică și socială: fericirea, urmărită în făgașul strâmt al egoismului, nu poate fi atinsă. Liviu Rebreanu este un scriitor anticalofil, după cum însuși mărturisește, însă are știința de a găsi de fiecare dată cuvântul cu cea mai mare putere de sugestie. Într-adevăr, fără să urmărească a „scrie frumos“, izbutește să „exprime exact“ și cu un oarecare farmec al cuvântului. Iată doar câteva exemple: „După o săptămână ploioasă – răsări o zi aurită, caldă, strălucitoare, cum nu se mai pomenesc decât în ținuturile muntoase, în dricul primăverii“; „Praporii fluturau alene în adierea de primăvară care ducea departe mirosul de tămâie și aducea în schimb valuri de miros dulce de flori de măr“. Fraza are legănarea solemnă, purtătoare de efluvii romantice. Cu toate că Liviu Rebreanu înregistrează evoluția vieții personajelor cu „indiferența naturii însăși“, așa cum remarcă Eugen Lovinescu, se observă totuși că dincolo de o asemenea indiferență, sunt puse în mișcare coarde cu o mare putere de vibrație.

Imaginea flurilor cernite, care „fluturau alene în adierea primăverii“, are un consistent subtext contrastant. Pe de o parte adverbul „alene“ sugerează indiferența, dar din alt punct de vedere același adverb evocă voalat, cu sobrietate, tristețea clipei. Oricât de sumar, comentariul virtuților expresive ale acelei singur cuvânt nu poate fi însă limitat doar la atât. Asociat la nuanțele semantice ale substantivului „adierea“, se amplifică, mai ales, ideea de liniște. Calvarul continuu trăit de Ana, fără nicio umbră de mângâiere ori fericire, neliniștea neîntreruptă a vieții, un adânc de suferinți, toate iau însă sfârșit odată cu intrarea în limanul liniștii eterne. Mișcarea înceată a aerului primăverii pare că încearcă o ultimă mângâiere pe obrazul și veșmintele moartei, în cel de pe urmă drum printre oamenii atât de apropiați, tatăl ei, soțul ei, pe care-l iubise atât de pătimas, dar care-i zdrobiseră viața cu o mare de necazuri, umilințe și suferințe. Mirosul de tămâie, semn al participării oamenilor, este îndepărtat și, în același timp, natura, în generozitatea și măreția sa, aducea moartei, ca o ultimă alinare, „valuri de miros dulce de flori de măr“.

O caracteristică esențială a artei literare a lui Liviu Rebreanu este impregnarea comunicării cu mirabila putere de a se manifesta concomitent pe două laturi opuse. În paralel cu impresia de indiferență naratorială față de crudele lovituri ale vieții personajelor, se comunică totodată, cu aceeași consistență, o discretă dar totală participare la suferințele acestora. Un mesaj ce traduce această duplicitate este chiar jelania bătrânei din Gargalău, unde Titu „amărât și mâhnit“, trimis de notarul Friedman, merge prin sat, „printre cocioabele pleoștite“, să pună sechestre oamenilor sărmani, mâncați de sărăcie și necazuri, rămași mult în urmă cu plata impozitelor. Compasiunea scriitorului pentru „cei mulți și obidiți“ apare de data aceasta cu totul nevoalat. Când Titu comunică bătrânei, „o babă uscată, încovoiată...“, datoria de două sute de coroane, femeia izbucnește într-un hohot de plâns, „bolborosind disperată:

– N-am nimic, domnișorule, afară de sufletul din oase!... N-am!... Dar ia-mi-l, ia-mi-l!... Că feciorul mi-i în cătane de doi ani de zile și cât amarul de pământ ne-a lăsat Dumnezeu, acolo zace în paragină de mă doare inima... Numai sufletul mi-a rămas... Amu încăltea ia-mi și sufletul, domnișorule!...“ Cuvintele copleșitoare prin marea lor încărcătură de suferință și durere își transferă semele tragice către tânărul care ascultă litania „nemișcat, fără să rostească o vorbă și fără să mai îndrăznească să ridice ochii la baba care plângea mereu...“ Puterea de obsesie a cuvintelor bătrânei se amplifică mai ales prin repetiție, prin stăruința surprinzătoare pusă în rugămintea disperată de a-i lua sufletul: „ia-mi-l, ia-mi-l!... ia-mi și sufletul, domnișorule!...“, încât Titu, adânc tulburat de surprinzătoarea insistență a bătrânei, își pune, cu spaimă, întrebarea:

„– De ce să-i iau eu sufletul? De ce...“

Total însă crește apoteotic și prin descrierea cadrului în care se consumă episodul: „Gargalăul era un sat cam de vreo două ori cât Pripasul... În mijloc se înălța trufașă, cu un cocoș alb în vârful tur-nului, biserica ungurească nouă... Primprejur se înșirau numai case bune, cele mai multe din piatră, cu ogrăzi largi, vite frumoase. Pe la margini, ca niște cerșetori flămânzi, se răslețeau bordeie murdare, umile, învelite cu paie afumate și, într-un colț, rușinoasă, se ascundea

parcă bisericuța românească de lemn, dărăpănată, cu turnulețul țuguia de șindrilă mucigăită.“ Tragedia bătrânei oropsite se desfășoară pe fundalul unor inegalități sociale de ansamblu: biserica ungurească este nouă, trufașă, biserica românească este dărăpănată, acoperită cu șindrilă mucegăită, casele din centrul satului sunt bune, din piatră, bordeiele de pe la margine sunt umile, „ca niște cerșetori flămânzi“. Forța expresivă a evocării, în tabloul zugrăvit, se realizează și de data aceasta prin permanenta tendință a autorului de alegorizare a decorului. Biserica e trufașă, bordeiele sunt asemenea unor cerșetori flămânzi.

Întregul roman este o puternică dramă rezultată din țesătura complexă a nedreptăților sociale atotstăpânitoare în lumea satului Pripas și a satelor din jur. Ca o consecință a unor asemenea stări de lucruri, una dintre victime este însuși învățătorul satului Pripas, Zaharia Herdelea. Cu toate eforturile făcute de a trăi cinstit, cu demnitate, bătrânul învățător, împovărat tot mai mult de obligațiile familiale, suspendat din învățământ, amenințat cu închisoarea fără să aibă vreo vină, trăiește în umilință și necazuri. Paralel cu drama lui Ion, consumată cu violență, se desfășoară, nu cu mai puțină intensitate, drama învățătorului din sat. Umilit de inspectorul Horvat, „veșnic nemulțumit că copiii din Pripas nu vorbesc ungurește“, amenințat de judecătorul din Armadia, chiar în prezența lui Titu, care „ascultase uluit obrăznicile judecătorului și se rușina văzând umiliința și groaza tatălui său“, Herdelea, copleșit de nenorociri, de multe ori gândea cu stoicism: „...așa mi-a fost mie scris, să nu am în viață nicio bucurie“, sau: „Se vede că s-au îngrămădit numai pe capul meu toate nenorocirile!“

Când Titu se lansa în „tirade iredentiste ponegrind“ din răspuțeri pe „jidanul din Gargalău“, Herdelea, abătut, „îl întrerupse cu o impuțare dureroasă:

– Tu parcă trăiești în altă lume, dragul tatii!... Tu alergi după visuri și nu bagi de seamă că realitatea ne sugrumă, gata-gata să ne doboare!“ Într-o asemenea admonestare blândă e pus parcă amarul unei vieți întregi. În sala tribunalului din Armadia, după ce află că e condamnat la opt zile de închisoare, suspendat din învățământ și

cincizeci de coroane amendă, bătrânul Herdelea, copleșit „deodată de o slăbiciune grea“, doborât sufletește, stă „pe o bancă, lângă o femeie bătrână care plângea cu sughituri. I se părea că toată lumea se clatină și-i era frică să nu se prăbușească tribunalul peste dânsul“. Dezorientarea, zdrobirea sufletească, umilinta trăită de învățător în asemenea împrejurări, totul este surprins cu o magistrală intuiție psihologică: „... se sculă anevoie, cutremurându-se și agățându-se de umărul țaranului.

– Am isprăvit, Ioane... Hai să mergem!“ Ajuns în stradă, Herdelea simte „deodată pe obraji două șiroaie fierbinți, usturătoare. Lacrimile i se prelingeau prin mustața căruntă“. Când i se aduce înștiințarea oficială cu suspendarea din serviciu, Herdelea îngălbenindu-se și tremurând mai spune atât: „Parcă nu mă așteptam? Eram doar sigur... Mă mir c-a întârziat atâta...“. Rămas în miez de iarnă sub amenințarea „că au să moară de foame acum la bătrânețe“, cum presimțea doamna Herdelea, bătrânul dascăl, deși ruinat sufletește, „ca s-o liniștească, minți că chiar mâine, dacă vrea, poate să ia o slujbă la un avocat sau oriunde“. Surprinzător însă, chiar a doua zi, seara, Herdelea venea vesel din Armadia cu un „teanc de hârtii la subțioară, îi dăduse Stossel să-i facă niște contracte rămase în urmă.

– Vezi, babă, că nu ne lasă Dumnezeu?... Foarte de treabă notarul... El singur mi-a oferit când a văzut c-am fost suspendat... și-apoi să mai zică lumea că ovreii nu-s oameni de inimă! Dintr-atâția români gânditu-s-a vreunul la mine?“ Scriitorul își surprinde personajul în asemenea ipostaze de acută sensibilizare. Herdelea, cu moralul atât de șubrezit în urma grelelor lovituri primite de la viață, în fața unui asemenea ajutor, oricât de infim și cu totul vremelnic, se iluzionează cu bună știință și, în starea jalnică în care se află, umanismul, bunătatea sufletească nativă se manifestă acum amplificat; el nu mai găsește cuvinte de laudă și mulțumire când primește un oricât de mic ajutor. În zadar în zilele următoare a căutat să găsească la cei trei, din cei patru avocați din Armadia, „un locșor de scriitor“; nicio rază de speranță nu se mai strecoară în deznădejdea, în drama și suferințele sale tănuite. Spre deosebire de drama lui Ion, desfășurată violent, în ochii și auzul tuturor, drama lui Herdelea se

deapănă parcă surd, anonim, discret. Când, suspendat, trebuie să dea în primire tânărului învățător Nicolae Zăgreanu, se arată în aparență vesel, spunându-i acestuia râzând, în timp ce făcea eforturi mari să nu-l podidească plânsul, că el chiar „se bucură că mai scapă puțin de povara școlii, după ce și-a tocit plămânii timp de treizeci și atâția de ani...“, și toate acestea în vreme ce „cu inima strânsă, își mai aruncă ochii la copiii nedumeriți, la pereții împodobiți cu tabele colorate, la băncile murdare și crestate de mâinile ștregarilor... la mașina de socotit, până și la ulcica albastră de băut apă, așezată pe cofița cu capac în dosul tablei de scris... Mergând spre ușă nu mai avu puterea să se uite la copiii... În uliță se opri iar... Nu se mai putu stăpâni. Lacrimile îi ardeau obraji“. Drama trăită de Herdelea, cu cât mai intimă, mai neștiută chiar de cei mai apropiați lui, e cu atât mai intensă. Obiectiv, scriitorul insistă mai ales asupra marilor umilințe trăite de Herdelea, în diferite împrejurări. Când, în mod cu totul neașteptat, avocatul Grofșoru, singurul din Armadia la care nu îndrăznise să se adreseze pentru obținerea unui post, oricât de modest, pentru că la alegerile de deputat votase împotriva lui, îi oferă totuși un asemenea post, Herdelea nu mai poate îngăima decât atât:

„– Domnule Grofșoru... eu... nu... acumă... Iartă-mă! Iartă-mă! Se clătină pe picioare. Fața-i era înseninată de bucurie. Nu îndrăzneă însă să clipească din ochi de frică să nu-i curgă lacrimile pe obraji.“ Prin tot ce spune Herdelea însuși, prin concentratele precizări făcute de autor, romancierul întreprinde astfel o uimitoare analiză a fibrelor structurale intime ale eroului său. Dacă una dintre definițiile tradiționale ale operei literare este de oglindă cu putere de reflecție autentică a imaginii vieții în uimitoarea ei complexitate, romanul *Ion* răspunde din plin unei asemenea exigențe. În paginile romanului freamătă, cu forța de comunicare a realității însăși, viața satului Pripas, surprinsă într-o frescă imensă, în marea pânză a iluziei realității, în care umbrele tuturor celor ce-au fost prind viață și respiră iarăși atmosfera satului „un cuib de păsări ascuns în văgăună de frica uliului“, cum îi părea lui Ion, când, oprit în mijlocul delnițelor luate zestre de la Vasile Baci, trăia cu voluptate sălbatica lui sete de pământ. În imensa frescă a romanului viața freamătă nu numai prin

dezlănțuirea dramei eroilor din prim-plan; totul se dilată prin marea mulțime a personajelor, dar cu locul lor bine definit în monumentala construcție a operei. Ion, Ana lui Vasile Baciuc, George, Florica vădanei lui Maxim Oprea, Zaharia Herdelea, preotul Belciug, Titu Herdelea și alții, toți capătă o mai mare forță de reliefare alături de Alexandru Pop-Glanetașu, Zenobia, primarul Florea Tancu, Macedon Cercetașu, crâșmarul Avrum, Ștefan Hotnog, Simion Butunoiu, Dumitru Moarcăș, ceterașii: Briceag, Holbea, Găvan, tânărul învățător Zăgreanu, Laura, Ghighi, doctorul Filipoiu, avocatul Victor Groșoru, Roza Lang, George Pinte, Simion Lungu, Savista Oloaga, „vară cu cea mai frumoasă fată din Pripas, Florica, și ceva neam cu nevasta lui Trifon Tătaru“, notarii: Friedman, Căldăraru, solgăbirăul Chițu, inspectorul Horvat, învățătorul Lang care în recreații se mai repezea pe acasă „să mai tragă o dușcă de rachiu ca să-și întărească energiile pedagogice“...

Paralel cu drama trăită de Ion și Ana, consumată cu flacără înaltă, se frâng, în același timp, în mod tragic, destine cum ar fi acela al lui Dumitru Moarcăș, în tinerețe „bărbat frumos și cu stare și se băteau fetele după dânsul...“, jefuit însă și schilodit în bătaie, într-o noapte, de niște țigani lăieși, încât abia se mai târa după aceea, ajuns la bătrânețe să fie adăpostit aproape de milă în casa Glanetașului, fiind o rudă îndepărtată a Zenobiei. De asemenea se consumă mocnit tragedia vieții lui Avrum. Atras într-o afacere nerentabilă de notarul Stossel, amenințat „să-și piardă pământurile și averea pentru care a muncit cu atâta trudă și decât să ajungă iar gol cum a fost când a venit în Pripas“, după ce într-o sâmbătă „a fost la sinagogă în Jidovița, unde toți bătrânii i-au spus că Stossel l-a ruinat într-adins“, a doua zi, dis-de-dimineață se spânzură stârnind spaima și mirarea întregului sat. Astfel, cu mare vâlvătaie sau consumate anonim, zilele și nopțile celor din Pripas se deapănă țesând mirific „o pânză nemărginită, înțesată cu semne de întrebare“, așa după cum metaforizează Titu Herdelea reflectând romantic asupra vieții.

Autenticitatea imaginii artistice este realizată de scriitor prin acuitatea observației, printr-o privire care pătrunde adânc în sufletul eroilor săi, prin marea forță expresivă a comunicării. Iată, de

exemplu, cum este surprinsă pătimaşa dragoste a lui Ion pentru Florica, într-o împrejurare când, pe neaşteptate, în miezul unei zile de vară, pe câmpul pustiu, Florica, în trecere spre târg îl întâlneşte pe Ion la seceră. Oprind-o din drum, Ion nu-i spune decât ceva obişnuit, dar „zise cu dinţii strânşi, înfricoşat parcă să nu-i zboare spre dânsa tot sufletul înnebunit de patimă“. Lirismul, freamătul năprasnic al întregii fiinţe a celui atât de înrobît de marea lui dragoste, totul este comunicat printr-o observaţie concentrată.

De asemenea, la ospăţ, la nunta lui George cu Florica, în toiul petrecerii, când George, foarte vesel, îşi roteşte privirea spre „oaspeţii prea cinstiţi, întâlni deodată ochii lui Ion Glanetaşu, înfiţi ca nişte lipitori în Florica“. După ce, în timpul ospăţului, Ion se încredinţează, tremurând cu patimă şi mândrie, de vechea dragoste dintre el şi fată, în drum spre casă, în zori, alături de Ana care plângea „pe zăpada înăsprită de ger,... Ion păşea rar, suflând pe nări ca un taur lacom, cu capul în vânt pe care căciula stătea ţanţoşă ca o creastă neagră de cocoş“. E surprins totodată contrastul puternic dintre prăbuşirea sufletească a Anei şi triumful împlinirii dorinţelor trăite de Ion cu un clocot egoist care nu mai cunoştea margini. Forţa vitală a trăirilor specifice eroului este exprimată plenar în comparaţia: „...suflând pe nări ca un taur lacom...“

Imaginea unei vieţi întregi de umilinţă şi compromisuri este realizată de scriitor într-un mod sobru, purificat de orice urmă de ostentaţie ori căutări de efecte estetice, dar, paradoxal, se degajă, cu mai mare intensitate, gustul amar, debusolarea sufletească trăită de Herdelea. Într-una din numeroasele discuţii degenerate în neînţelegeri şi certuri, când toţi din casă îşi expuneau cu vehemenţă punctul de vedere, „...numai Herdelea tăcea. Cu cotul răzimat pe colţul mesei, cu capul în palmă, se uita în neştire la gheata din piciorul stâng. Lumina lămpii atârnată de grindă îi cădea drept în creştet, pe părul alb-argintiu... Îi venea mereu să ofteze şi se stăpânea. Şi, în vreme ce doamna Herdelea se hărţuia cu Titu, i se perinda în gând toată viaţa lui alcătuită aproape numai din umilinţe, speranţe veşnic spulberate, necazuri necurmăte, viaţa întreagă şi-a bătut mereu joc de dânsul, impunându-i mereu compromisuri“.